

УДК784.1.071.2:78.072'06

DOI 10.34064/khnum2-31.08

Белік-Золотарьова Наталія Андріївна

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, заслужений діяч мистецтв України, кандидат мистецтвознавства, професор, кафедра хорового та оперно-симфонічного диригування

e-mail: n.byelik@gmail.com

ORCID iD: 0000-0003-3670-4037

Хорове виконавство як категорія сучасного українського інтегрованого хорознавства

Мета цієї статті – виявити сутність категорії «хорове виконавство» сучасного українського інтегрованого хорознавства, сенс якого – у взаємодії історичної, теоретичної й виконавської гілок цієї наукової сфери. Дослідження базується на застосуванні історико-контекстуального, системного, термінологічного, хорознавчого методів аналізу, предметом якого є стан хорознавчої науки на сучасному етапі. За результатами аналізу виявлено необхідність подальшого вивчення її категоріального апарату, зокрема й категорії «хорове виконавство». Наукова новизна цього дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняному музикознавстві та хорознавстві системно розглянуто категорію «хорове виконавство» з її складниками, уточнені специфічні закономірності хорового виконавського процесу, надано власну дефініцію хору як репрезентанту хорового виконавства. Як висновок, визначені складові (рівні) категорії, що вивчається: професійне, аматорське, навчальне хорове виконавство. У свою чергу, на визначених рівнях хорового виконавства утворюються додаткові розгалуження: академічний, народний, церковний, естрадний, дитячий та інші напрямки. Оскільки означені рівні категорії «хорове виконавство» мають системний характер, категорія як така постає як метасистема розімкненого типу.

Ключові слова: інтегроване хорознавство; категорія; хорове виконавство; хорова творчість; хор.

Постановка проблеми.

Стан хорознавчої науки за радянських часів визначався як методологічною спрямованістю надрукованих посібників хормейстерів-практиків, зокрема П. Чеснокова, Г. Дмитревського, К. Птиці, С. Казачкова, так і, приблизно від 1970 років, спробами наукового осмислення категорій хорознавства у трудах П. Левандо, К. Ольхова, В. Живова. Українська гілка хорознавства була представлена поодинокими, через неможливість надрукуватися українською мовою, але вкрай потужними працями К. Пігрова, М. Колесси, тобто розвивалася та галузь хорознавства, що може бути визначена як практична. Цей стан зазнав змін на краще у 80 роки ХХ століття, а із здобуттям Україною незалежності інтенсивність розвитку вітчизняної хорознавчої науки у різних сферах – теоретичній, історичній, виконавській – посилилася. Парадоксальність проблемної ситуації, що склалася, полягає в тому, що на сьогодні категоріальний апарат хорознавства лишається вивченим не повною мірою, зокрема й така важлива його складова, як хорове виконавство, що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Останні дослідження і публікації. Аналітичні розвідки вітчизняних хорознавців та хормейстерів-практиків у виконавській царині присвячені таким актуальним на сьогодні питанням, як універсальзація професії хорового диригента (Калинюк, 2007; Ткач, 2018); узагальнення накопиченого століттями досвіду (Лашенко, 2007); пошуки нових засобів виразності в хоровій практиці (Пучко, 2007; Бондар, 2005; Grebenuk, Batovska, Kyrylenko, Tesler, & Hasanov, 2021, та ін.); специфіка роботи з професійними, аматорськими та дитячими колективами (Іванова, 2008; Летичевська, 2018). На сьогодні продовжується розробка хорознавства і як навчальної дисципліни (Смирнова, 2018; Заболотний, 2006; Костенко & Шумська, 2013 та ін.); розглядаються шляхи його вивчення (Іванова, 2018). Категоріальний апарат сучасного вітчизняного хорознавства, зокрема, досліджували Н. Белік-Золотарьова (2010), у праці якої оперно-хорова творчість виступає як категорія сучасного вітчизняного хорознавства; О. Заверуха (2018) – хорове письмо представлене нею як складова системи категорій музикології; О. Фартушка (2022), який звертається до категорії

«хорова поліфонія» в системі композиторського стилю П. Гіндеміта, І. Стравінського, О. Щетинського тощо. Отже, історико-культурна ситуація сьогодення з необхідністю вимагає системного підходу до розробки категоріального апарату вітчизняної хорознавчої науки, зокрема категорії «хорове виконавство».

Мета дослідження – виявити сутність категорії «хорове виконавство» сучасного українського інтегрованого хорознавства.

Методологія дослідження. У якості дослідницьких методів застосовані такі види аналізу, як історико-контекстуальний, системний, термінологічний, хорознавчий.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У вітчизняній музичній науці пріоритет (1985 рік) у визначенні хорознавства належить В. Матюхіну, який розглядає його як науку «про природу, сутність, конкретно-історичний зміст та форми існування хорового мистецтва, про загальні закономірності його формування, розвиток і функціонування в музичному житті суспільства» (Матюхін, 1985: 9). Дослідник визначив структуру хорознавства як багаторівневу: «композиторська хорова творчість; хорове виконавство; хорова освіта і виховання; соціологія хорового мистецтва; організація, управління та економіка хорової культури» (там само). Але від 1985 року розвиток вітчизняного хорознавства призвів до кардинальних змін його історико-культурної парадигми, що з необхідністю потребувало розширення його рівнів і уточнень у їх визначенні. Виокремлюються також інші рівні й напрямки, такі як історія і теорія хорової культури, диригентсько-хорова педагогіка, соціологія хорового руху, психологія хорового виконавства, менеджмент хорової культури. Отже, спираючись на визначення хорознавчої науки видатними практиками і теоретиками хорового мистецтва, авторка цієї публікації запропонувала власне визначення хорознавства як науки «про буття і становлення хору за типами, видами та формами його художнього втілення у композиторській творчості, виконавській практиці та наукового усвідомлення у процесі історичного розвитку» (БелікЗолотарьова, 2011: 5).

У ході подальшого формування наукових основ хорознавчої науки були виявлено, що на початку XXI століття історико-мистецька ситуація в Україні вимагала розробки інтегрованого *хорознавства*, сенс

якого – у взаємодії історичної, теоретичної й виконавської гілок цієї наукової галузі. Інтегроване хорознавство на сьогодні вивчає як історію теорії хорознавства, так і, навпаки, теорію історії хорознавства, яке фокусується на хоровому виконавстві. Отже, методологія інтегрованого хорознавства має бути спрямованою на предмет хорознавства, тобто на хорову культуру.

Системний підхід до вивчення хорової культури заклав А. Лашенко (1989, 2007 та ін.) який розумів її як одну з систем духовного життєзабезпечення, елементами якої є хорове мистецтво, хоровий рух, хорові ресурси та хорове мислення. Дослідник підкреслював необхідність розробки цілісної моделі науки про хорову культуру, тобто хорознавства, що сприятиме актуалізації власне хорової культури. А. Лашенко, як підкреслює Ю. Іванова, «відокремлює питання хорового виконавства у нову область музикознавства < ... > розглядає окремі проблеми вивчення та розвитку хорової культури у сучасних умовах, виявляє специфіку виразних можливостей хорового співу та деякі особливості його впливу на духовний світ людини < ... > надає визначення хоровому мисленню як відображенню духовного життя композитора, виконавця та слухача завдяки художній аргументації музично-хорових засобів. Хорове мислення охоплює деталі вокальної мови і крізь словесно-музичний синтез сходиться до верхівок виразних якостей жанру, стилю, традицій та новаторства» (Іванова, 2011: 197–198).

Хорова культура є фундаментальною категорією, до якої звертається хорознавство, й між ними існують багатовимірні зв'язки. Складові хорової культури – хорове мистецтво, хорова творчість, хорові жанри, хорове письмо, хоровий стиль, хорове виконавство – утворюються з численних елементів, тобто мають розглядатися як певна система. Отже, сутність хорового виконавства як категорії й об'єкта дослідження хорознавства з необхідністю вимагає системного підходу до визначення його понятійного апарату, задля відображення в усій повноті виконавського хорового процесу, що синтезує як аналітику, так і практику.

Хорове виконавство, що має як загальні властивості, так і специфічні особливості, є одним із різновидів музичного виконавства. Останньому в «Українській музичній енциклопедії» дається таке ви-

значення: «Виконавство музичне – фундаментальне поняття теорії і практики музичного мистецтва, має різні рівні й аспекти свого тлумачення» (Корній, Муха, Сумарокова, 2006: 350). Розглядаючи рівні музичного виконавства, автори енциклопедичної статті Л. Корній, А. Муха і В. Сумарокова виокремлюють чотири, де перший означений «як особливий вид художньо-творчої діяльності», що «ототожнюється з поняттям виконання музичне – спів чи гра на музичних інструментах. Суб'єкт такої діяльності – виконавець (співак, інструменталіст, диригент)»; другий – як мистецтво інтерпретації; третій – «як системна галузь музичної культури зі своєю інфраструктурою»; і четвертий рівень – як окрема галузь музикознавства, завданням якої є «осмислення і узагальнення різних його аспектів» (там само).

Музичне виконавство розподіляється на певні різновиди за кількісними, тембральними ознаками, характерними особливостями музичних інструментів тощо (*Схема 1*):

Схема 1.

З вокальним виконавством хорове поєднує вокальна природа, власне, людський голос, з інструментальним – колективний вид творчо-виконавської діяльності. Серед загальних складових музичного виконавства – здійснення виконавської діяльності, інтерпретації музичного твору, донесення до слухача його художнього змісту, розкриття задуму композитора. Специфіка хорового виконавства полягає, перш за все, в синтезі індивідуального (диригент) і колективного (хор) його типів.

Категорія «хорове виконавство» як системне утворення набуває нового виміру і складається з таких рівнів: *професійне, аматорське, навчальне*. У свою чергу, ці рівні можуть мати власні розподіли (Схема 2):

Схема 2.

За **виконавськими складами** розподіл здійснюється таким чином:

- чоловічі хори;
- жіночі;
- мішані;
- юнацько-дитячі;
- дитячі хорові колективи.

За **віковими ознаками**:

- дорослі;
- дитячі хори.

Кожен із окреслених рівнів має враховуватися при визначенні місця хорового виконавства у музичному виконавстві як такому, оскільки має власну специфіку. Важливо розуміти, що саме від категорії «музичне виконавство» категорія *хорового виконавства* успадковує ієрархічну й системну сутність. Множинні зв'язки між музичним виконавством і хоровим знаходять вираз у функціях системного узагальнення і диференціювання: адже хорове виконавство є складовою частиною музичного виконавства. Об'єднувальним фактором тут виступає виконавська діяльність. Але специфіка хорового виконавства, перш за все, міститься в ознаці власне виконавця, якою є *симбіоз* хорового колективу і диригента.

Як репрезентант хорового виконавства, хоровий колектив – хор – має низку визначень і характеристик, як провідними вітчизняними хоровими диригентами, так і хорознавцями. Досліджуючи хорову творчість, Л. Пархоменко підкреслювала, що їй притаманна «вокальна природа; багатоголосся, фактурна організація; вокалізація й використання віршів» (Пархоменко, 1979: 9); серед ознак акапельної творчості для хору дослідниця виокремила такі: «Синтетична природа, вокальна колективна виконавська організація, превалювання етичної проблематики й зверненість до широкої громадськості» (там само). Важливими є висновки Л. Пархоменко щодо колективної виконавської організації, синтетичної природи хорового мистецтва, які, безумовно, є визначальними для хорового виконавства. І. Бермес наголошує: «Хор складають не голоси, а живі люди, котрі мислять і переживають, вступають у процесі творчої діяльності в певні стосунки один із одним і з диригентом. Він [хор – Н. Б.] є універсальним засобом

спілкування, пізнання себе і світу завдяки вокальній природі звуку – важливому носію інформації, що поєднує в собі вербальне слово та музичну інтонацію» (Бермес, 2016: 60)

Вітчизняні диригенти-практики, зазвичай, підкреслювали колективний характер виконавської діяльності хору та його виховні функції: «Хором зветься організований колектив співаків», «хор <... – > творчий колектив, ідейно-художньо спрямований у своїй виконавській діяльності на широке обслуговування і виховання народних мас» (Пігров, 1956: 5); «Хор – це колектив співаків, організований для спільного виконання хорového твору, характерною ознакою якого є наявність усіх елементів хоровой звучності, основна ціль якого – ідейно-естетичне виховання народних мас» (Мархлевський, 1986: 13). Визначення хору Д. Радиком віддзеркалює як новітній погляд на хорове виконавство, формулюючи інакше його мету, так і наголошує на традиційних ознаках – колективності й наявності складників хоровой звучності: «Хор – це високоорганізований колектив виконавців, що володіє творчим мисленням, компонентами хоровой звучності та засобами музичної виразності, головна мета якого – створення художніх образів та їх інтерпретація» (Радик, 2013: 99).

Спіраючись на усталені дефініції, змодельємо визначення хору, але у взаємодії з диригентом, бо у всіх визначеннях, на нашу думку, загублена важлива ланка хорového виконавства – диригент.

Отже, **хор** – ансамблево-узгоджений співацький колектив, який під орудою диригента створює виконавську інтерпретацію музичного твору, розкриваючи художній задум композитора. Синтетична природа хорového виконавства розкривається на музичному й вербальному рівнях.

Три рівні категорії хорového виконавства – професійне, аматорське, навчальне – за наявності як сутнісних закономірностей, так і специфічних відмінностей, у свою чергу, можуть бути диференційовані.

Академічне професійне хорове виконавство може зазнати такого розподілу:

за кількісними ознаками –

- хори великого складу (капели, оперні хори), чисельність яких сягає 50 і більше співаків;

• хори малого виконавського складу (у тому числі камерні), в яких від 12 до 40 артистів;

за виконавськими напрямами –

• напрям, що поєднує виконання як значних оркестрово-хорових полотен, так і акапельних мініатюр, що характерно для великих хорових колективів;

• оперно-хорове виконавство (театральне: хори оперних театрів, театрів музичної комедії /оперети/);

• камерне хорове виконавство;

• напрям, де поєднуються хорова, оркестрова й хореографічна складові (ансамблі пісні й танцю).

Академічний хор, за О. Батовською, «спирається в своїй діяльності на принципи й критерії музичної творчості та виконавства, вироблені професійною музичною культурою й традиціями багатоговкового досвіду» (Батовська, 2019: 73). Академічному професійному хоровому виконавству притаманна вокальна манера, яка характеризується, перш за все, рівністю звучання регістрів співацьких голосів, збалансованістю низьких і високих частот упродовж діапазону.

Останньої чверті XX століття в академічному професійному хоровому виконавстві виникла тенденція до асиміляції виконавських напрямів. Зокрема, виконання оперними хорами творів вокально-симфонічного жанру (В. А. Моцарт, *Requiem*, Дж. Верді, *Requiem* – Національна опера України імені Т. Шевченка, Харківський національний академічний театр опери та балету імені М. Лисенка), хорових композицій *a cappella*, а камерними хоровими колективами – опер («Аїда» Дж. Верді – Академічний камерний хор імені В. Палкіна Харківської обласної філармонії, «На русалчин Великдень» М. Леонтовича – Вінницький академічний міський камерний хор імені В. Газінського). Ця тенденція проявилася й у професійному народному виконавстві: прем'єра фольк-опери Є. Станковича «Коли цвіте папороть» була здійснена Національним симфонічним оркестром України та Народним хором імені Г. Верьовки, а постановка опери М. Леонтовича «На русалчин Великдень» у редакції М. Скорика 2008 року – Українським академічним фольклорно-етнографічним ансамблем «Калина».

У ХХІ столітті створюються так звані репертуарні хорові колективи, що виконують музичні твори переважно однієї епохи; запроваджуються різноманітні творчі проекти. Зокрема, 2020 року незалежна платформа «Open Opera Ukraine» розпочала унікальний проект «Musica Sacra Ukraina: партесний вимір», мета якого – дослідження, реконструкція, презентація і виконання вітчизняної партесної музики, розповсюдження її не тільки в Україні, але й за її межами. 2021 року за підтримки Українського культурного фонду відбулася реалізація освітнього проекту під назвою «Open Partes. Комунікація без меж».

Театральне або *оперно-хорове виконавство*, на нашу думку, це синтетичний вид виконавського мистецтва, якому властиве поєднання інтерпретації художнього змісту хорового компонента музично-сценічного твору з драматичною дією у процесі вистави (опери чи оперети).

Розглядаючи категорію «*хорове виконавство*», підкреслимо необхідність тлумачення її як системи, що об'єднує всі часові виміри: минуле, сучасне й майбутнє. У минулому ансамблі пісні й танцю, як академічні, так і народні, були досить поширеними, на відміну від сьогодення. Цій формі хорового виконавства притаманно єднання хорового, танцювального й оркестрового начал, що апелює до прадавніх форм музикування.

Народне професійне хорове виконавство відрізняється від академічного, у першу чергу, манерою виконання. Народна виконавська манера є результатом впливу мовних діалектів, ладо-інтонаційної природи національного фольклору, виконавських традицій різних регіонів, принципів звуковидобування, притаманних народним співацьким голосам. О. Скопцова підкреслює: «Тембральна своєрідність народного хору зумовлена використанням академічного й народного сопрано, різновидів підголосків (фальцетний, грудний, верхній), важливою роллю середніх голосів (альти, тенори)» (Скопцова, 2005: 9). Професійне народне хорове виконавство сприяє збереженню й розвитку традицій вітчизняного фольклорного гуртового виконавства. З точки зору кількісних показників, склад хорових колективів коливається від 20 до 60 співаків. Народні професійні хори за виконавським складом можуть бути, як і в академічному професійному мистецтві,

чоловічими, жіночими, мішаними. У традиції гуртового народного виконавства професійні народні хорові колективи, як правило, виступають на сцені без диригента (хоча на сьогодні це не обов'язково), часто-густо народну пісню, що є основою репертуару, заспівує соліст (виводчик). Народні хорові колективи, окрім хорової, мають ще танцювальну й оркестрову (народні інструменти) групи, що сприяє розширенню їхніх виконавських можливостей.

Репрезентантом народно-пісенного виконавства нашої держави є Національний заслужений академічний український народний хор України імені Г. Г. Верьовки, творчо-виконавська діяльність якого є орієнтиром для вітчизняних професійних народних хорових колективів.

До сфери професійного народного хорового виконавства належать і хорові колективи (фольклорні гурти) автентичного спрямування, що пов'язані з фольклорно-етнографічними дослідженнями й регіональними співочими традиціями («Древо», м. Київ).

Новітні пошуки мистецького синтезу у професійному народному хоровому виконавстві представляють, зокрема, *Театр* народної музики України «*Обереги*» (м. Харків), Український академічний фольклорно-етнографічний ансамбль «*Калина*» (м. Київ). Ці колективи репрезентують *театральний рівень* професійного народного хорового виконавства, для якого характерним є власне театралізація, застосування сценографії, декорацій, реквізиту, відеоряду, світлових рішень тощо.

Аматорське хорове виконавство може бути як *академічного* та *народного*, так і *естрадного* спрямування. Аматорські хорові колективи поєднують особистостей різних професій, які мають гарні вокальні здібності й отримують естетичну насолоду від участі у створенні виконавських версій хорових композицій під орудою диригента, який має професійну освіту. Аматорські хорові колективи, зазвичай, створюються у вищих навчальних закладах Міністерства освіти, в закладах культури різних підприємств, палацах дитячої творчості, у хорових гуртках в рамках позашкільної роботи тощо. Одним із критеріїв визначення «аматорський хор» є співтворчість його учасників за безоплатних умов, окрім керівника, який отримує заробітну плату за зго-

дою з керівництвом установи. Репертуарна політика аматорських колективів надзвичайно різноманітна і поєднує як твори класичного спрямування, так і сучасні композиції із застосуванням алеаторики, сонористики, *sprechstimme*, виконанню яких на сцені притаманні елементи театралізації. Кількісний склад аматорських хорів різноманітний – від малих, камерних форм (2030 осіб) до великих колективів (50 і більше учасників).

Зацікавленість фольклором, народною піснею – характерна ознака **аматорського народного хорового виконавства**. У сучасному хоровому просторі організована низка хорових колективів, основою репертуару яких стала народна пісня й прагнення до її автентичного виконання, якому притаманна імпровізаційність, варіантність, синтез різних мистецтв – вокального, театрального, хореографічного тощо. Іншим напрямом аматорського народного хорового виконавства є звертання до фольклорних традицій окремого регіону.

На сьогодні колектив співаків-аматорів часто створюється завдяки соціальним мережам, творче спілкування відбувається в орендованих приміщеннях, оплату за які здійснюють учасники процесу. Стильовими ознаками таких аматорських хорів є виконання *cover*-версій композицій сучасних естрадних (джазових) виконавців, як українських, так і зарубіжних. Очолюють такі колективи музиканти-професіонали, гарні аранжувальники, але не обов'язково хормейстери. Прикладом колективу, що належить до напряму **естрадного аматорського хорового виконавства**, може слугувати харківський «Хор самотніх сердець сержанта Пеппера» під орудою Г. Мінакової, яка є піаністкою за фахом. Безумовно, керівник такого хорового колективу вкрай рідко виступає в ролі диригента на концертному виступі.

Сфера аматорського хорового виконавства охоплює хорові колективи різних вікових груп і естетичних уподобань. Здійснити розподіл за віковими ознаками досить складно, бо, наприклад, у діяльності аматорських навчальних хорових колективів вищих навчальних закладів, окрім студентської молоді, беруть участь і викладачі, на підприємствах – як молоді працівники, так і досвідчені, більш старшого віку. Ця ситуація зрозуміліше щодо дитячих хорів у палацах дитячої творчості, у хорових гуртках загальноосвітніх шкіл.

Одним із різновидів аматорського хорового виконавства є **церковне хорове виконавство**, що на сучасному етапі набуває питомої ваги як один з чинників, що пов'язаний з поверненням вірян до храму, до Бога після десятиліть заборони за радянських часів. Церковне хорове виконавство вирізняється, перш за все, репертуарною політикою. З одного боку, церковні хори у храмах (переважно мішані) та монастирях (чоловічі або жіночі) виконують духовні хорові твори, які мають визначену функцію в церковній відправі, перш за все, залучаючи парафіян до спільної молитви. Саме тому тут немає поділу на виконавців і слухачів, це має бути єднання, співдія у молитві до Господа. З іншого, виконавський рівень таких колективів достатньо високий, що дозволяє їм брати участь у концертах, фестивалях і конкурсах, виконуючи як церковні композиції, так і паралітургійні твори. Наприклад, Митрополичий хор Благовіщенського кафедрального собору (м. Харків, регент Ю. Воскобойнікова) отримав першу премію на Міжнародному фестивалі-конкурсі церковної музики «Најпówka-21», що відбувся в місті Білосток у Польщі.

Співацький склад церковних хорів містить як професійних співаків, студентів вищих закладів культури і мистецтв, так і аматорів, які мають гарні голоси. До монастирських хорових колективів теж за необхідності запрошують мирян з музичною освітою і гарними вокальними даними. Отже, церковні хори, на нашу думку, мають бути визначеними як аматорські, враховуючи виконавський склад, умови праці й репертуарний діапазон.

Очолюють церковні хори регенти. Етимологія слова походить від латинського «*rego*» – «правляю» і використовується, як зазначено в академічному Словнику української мови, у двох значеннях: як очільник монархічної держави, що править нею тимчасово з різних причин, та як керівник церковного хору (Білодід, 1977: 477). Регенти, переважно, мають вищу музичну освіту, а особливості церковної відправи опановують або у якості співаків, або на регентських курсах.

Дитяче хорове виконавство розвивається як **аматорське і навчальне**. Як аматорське – у палацах дитячої творчості, у хорових гуртках загальноосвітніх шкіл (позашкільна робота) та у церковно-приходських школах; як навчальне – у хорових колективах музичних і хорових шкіл.

За віковими ознаками дитячі хори розподіляються на *старші* (юнацько-дитячі), що складаються, переважно, з учасників 12–18 років, *середні* – від 9 до 12 років, *молодші* – від 6 до 8ми.

Специфіка дитячого хорового виконавства обумовлена, перш за все, співацькими можливостями дітей та підлітків. Виходячи з цього, обирається репертуар дитячого хорового колективу. Основними критеріями обрання того чи іншого твору має бути його художня цінність, його відповідність принципам системності й послідовності навчання, сприяння розвитку як вокальних навичок, так і асоціативного мислення дітей, їх зацікавленості у творчості. Виконавський рівень хорових колективів музичних і хорових шкіл загалом вищий, ніж у хорах інших закладів, завдяки початковій музичній освіті, яку отримують діти; але не обов'язково. Дуже важливу роль у формуванні дитячого хорового колективу, зростанні його виконавського рівня, реалізації творчих завдань відіграє особистість керівника. Хормейстер дитячого хору повинен мати, як мінімум, гарні педагогічні здібності задля встановлення контакту з дітьми, створення атмосфери співтворчості; окрім цього, ще й креативне мислення, харизму, і головне – бути професіоналом високого рівня. І прикладів дитячих хорових колективів – лауреатів численних конкурсів – у вітчизняному мистецькому просторі безліч: «Зоринка» (м. Тернопіль), «Забава» (м. Одеса), «Скворушка», «Весняні голоси» (м. Харків) та інші.

Навчальне хорове виконавство репрезентують дитячі хори музичних і хорових шкіл, хорові колективи середніх і вищих музичних закладів культури та мистецтв, музично-педагогічних факультетів університетів (академій). Про дитячі хори йшлося вище, а хорові колективи, учасники яких є здобувачами середньої й вищої освіти у музичній галузі, по суті, є найбільш наближеними до професійного хорового виконавства. У той же час, рівень професіоналізму навчальних хорових колективів залежить від багатьох факторів, зокрема, якості набору здобувачів освіти, комплектації хорових партій (проблеми виникають з чоловічими голосами), здійснення керування хоровим колективом з точки зору репертуарної політики, віднайдення власного виконавського стилю тощо. Якщо відтворити умовну ієрархію навчальних хорів, то третій рівень репрезентуватимуть хори, переважно

жіночі, музично-педагогічних коледжів; другий – хорові колективи фахових музичних коледжів, де за рахунок додаткового складу утворюються мішані хори, та хори музично-педагогічних факультетів педагогічних університетів (інститутів мистецтв); а перший, найвищий, виконавський рівень – навчальні хорові колективи музичних консерваторій, університетів і академій.

Навчальне хорове виконавство у фахових коледжах і вищих навчальних закладах культури і мистецтв переважно є академічним. Керівники хорових класів прагнуть до розширення кругозору здобувачів освіти шляхом створення програм, у яких містяться твори різних епох, від прадавніх зразків до сучасних. Першочерговими завданнями навчальних колективів є підготовка державних програм випускного курсу, концертна діяльність, участь у мистецьких конкурсах і фестивалях. Хоровий клас є надважливою ланкою у навчанні хорового диригента, своєрідною лабораторією, де здобувач освіти, перебуваючи всередині процесу творення інтерпретації, осягає методику роботи з хором, питання комунікації, психологічного клімату в колективі тощо. Заключним етапом навчання є репетиційна робота випускника з хором над творами державної програми і концертний виступ.

Народне навчальне хорове виконавство. Кафедри народнопісенного та хорового мистецтва навчальних закладів культури і мистецтв нашої держави покликані готувати фахівців, які сприятимуть розвитку народного хорового виконавства – артистів професійних народних хорових колективів, керівників народних хорів різного спрямування. Визначну роль у формуванні майбутнього очільника чи артиста народного хору відіграє хоровий клас, де відбувається опанування специфіки роботи з народними співацькими голосами, оволодіння знаннями й навичками щодо методів роботи з колективом. Різні напрями народного навчального хорового виконавства репрезентують, зокрема, Український народний хор імені С. Павлюченка, фольклорний ансамбль «Крालиця» Київського національного університету культури і мистецтв, Капела бандуристів Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського, фольклорний гурт «Слобожаночка» Харківського фахового коледжу мистецтв.

Церковне навчальне виконавство – хори духовних освітніх закладів – також є різновидом навчального хорового виконавства. Існують навчальні церковні хори у богословських університетах, інститутах, академіях, семінаріях, богословських коледжах. Ці навчальні заклади створені релігійними організаціями і, перш за все, готують служителів Церкви. Змістом освіти, яку отримують учасники хорових колективів, є богослов'я. Відповідно до цього, обирається й репертуар, основа якого – церковні хорові композиції. Функцією церковного хорового виконавства, зокрема, навчального, є об'єднання віруючих у колективному співі (на репетиціях хору чи під час відправи / виступів на церковних заходах) у процесі Богослужіння. І ця духовна спрямованість є визначальною ознакою церковного хору.

Виконавсько-хорова ситуація в Україні на сучасному етапі достатньо розмаїта. Поряд із реальним хоровим виконавством з'являються інноваційні віртуальні проєкти. Загалом, ідея віртуального хору виникла у відомого американського композитора Еріка Вітакера (Eric Whitacre) ще 2009 року. Її реалізація з 2010 року сприяла комунікації співаків з різних країн і континентів у бажанні створювати виконавські інтерпретації творів композитора й під його орудою. В Україні віртуальні хорові проєкти отримали розвиток на різних рівнях: професійного хорового виконавства, аматорського, навчального, дитячого тощо. Є проєкти, наприклад, «Virtual Choir in Ukraine», де хорові композиції виконують численні співаки з різних куточків нашої країни та зарубіжжя («Не стій, вербо, над водою» в обробці В. Грицишина й перекладі М. Гобдича виконує хор зі 111 українців з України, Польщі, Італії, Великобританії). І навпаки, є зразки хорового віртуального виконавства, коли твір записаний одним хоровим колективом, учасники якого працювали on-line (обробка М. Леонтовича «Котилася зірка», виконана хором оперної студії ХНУМ імені І. П. Котляревського). Значне поширення віртуального хорового виконавства відбулося за часів пандемії 2019–2021 років та російської агресії після 24 лютого 2022 року.

Висновки.

Структура категорії «хорове виконавство» як складової музичного виконавства містить такі рівні: *професійне, аматорське, на-*

вчальне хорове виконавство. Ці дефініції ґрунтуються на синтезі значення понять «хорове» як таке, що притаманне хору як суб'єкту виконавської діяльності, та усталених визначень різних напрямів музичного виконавства. У свою чергу, на визначених рівнях хорового виконавства утворюються додаткові розгалуження: *академічний, народний, церковний, естрадний, дитячий* та інші напрямки, що були охарактеризовані у статті. Більшість з них присутня на кожному з рівнів, що обумовлює взаємозв'язки та взаємопроникнення й певних елементів понятійного апарату категорії «хорове виконавство».

Отже, оскільки означені складові категорії «хорове виконавство» мають системний характер, то ця категорія як така є *метасистемою розімкненого типу*.

Перспективи подальших досліджень обумовлені інтенсивним розвитком сучасного вітчизняного хорового виконавства, зокрема, його віртуального напрямку, що з необхідністю вимагає осмислення цього виконавського феномена.

ЛІТЕРАТУРА

- Батовська, О. М. (2019). *Сучасне академічне хорове мистецтво а cappella як системний музично-виконавський феномен*. (Дис. ... доктора мистецтвознавства). Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової. Одеса.
- Бермес, І. Л. (2016). Рефлексії про сутність поняття «хор» у просторі культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 4, 57–61.
- Белік-Золотарьова, Н. А. (2010). Оперно-хорова творчість як категорія сучасного вітчизняного хорознавства. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*, 3, 11–18.
- Белік-Золотарьова, Н. А. (2011). *Оперно-хорова творчість українських композиторів другої половини ХХ століття: шляхи розвитку*. (Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства). Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків.
- Білодід, І. (Гол. ред.). (1977). *Словник української мови*. (Тт. 1–11). Т. 8. Київ: Наукова думка. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001609>

- Бондар, Є. М. (2005). *Надекспресивне інтонування в контексті сучасної хорової творчості*. (Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства). Одеська державна музична академія імені А. В. Нежданової. Одеса.
- Заболотний, І. (2006). *Основи хорознавства*. Суми: Мрія-1.
- Заверуха, О. Л. (2018). Хорове письмо в системі категорій музикології ХХІ ст. *Мистецтвознавчі записки*, 33, 407–412.
- Іванова, Ю. М. (2008). Психофізичний аспект роботи в дитячому хорі. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*, 1–3, 36–40.
- Іванова, Ю. М. (2011). Теоретичні аспекти розвитку хорового виконавства. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*, 33, 194–202.
- Іванова, Ю. М. (2015). Шляхи вивчення хорознавства. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*, 43, 291–300.
- Калинюк, Ю. (2007). Духовні константи творчої особистості диригента. *Київське музикознавство*, 23: Культурологія та мистецтвознавство, 192–201.
- Корній, Л., Муха, А. & Сумарокова, Л. (2006). Виконавство музичне. У кн. *Українська музична енциклопедія*. Т. 1, сс. 350–351. Київ: Видавництво Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України.
- Костенко, Л. В., Шумська, Л. Ю. (2013). *Хрестоматія з хорознавства*. (Навч. посіб. для студентів ВНЗ). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.
- Лашенко, А. П. (1989). *Хорова культура: аспекти вивчення і розвитку*. (Дис. ... д-ра мистецтвознавства). Київська державна консерваторія ім. П. І. Чайковського. Київ.
- Лашенко, А. П. (2007). *З історії київської хорової школи*. Київ: Музична Україна.
- Летичевська, О. М. (2018). *Хорове виконавство в оперній виставі: творчість Л. М. Венедиктова*. Київ: [б. в.], ISBN 978-966-02-8508-8.
- Мархлевський, А. (1986). *Практичні основи роботи в хоровому класі*. Київ: Музична Україна.
- Матюхін, В. П. (1985). *Предмет і завдання хорознавства: програма і методичні матеріали курсу для слухачів ФПК*. Харків: Харківський державний інститут культури.
- Пархоменко, Л. О. (1979). *Українська хорова п'єса: типологія, тематизм, композиція*. Київ: Наукова думка.

- Пігров, К. (1956). *Керування хором*. Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури.
- Пучко, Ю (2007). Сучасна хорова музика: до питання інтерпретації. *Київське музикознавство*, 23, 184–192.
- Радик, Д. В. (уклад.). (2013). *Хорознавство та методика роботи з хором*. Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського.
- Скопцова, О. (2005). *Становлення та особливості розвитку народного хорового виконавства в Україні (кінець XIX – XX ст.)*. (Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства). Київський національний університет культури і мистецтв. Київ.
- Смирнова, Т. А. (2018). *Хорознавство (історія, теорія, методика)*. (Навчальний посібник). Видання третє, доп. Харків: ХНПУ, «Федорко».
- Ткач, Ю. С. (2018). Індивідуальний виконавський стиль диригента-хормейстера як предмет теоретичного дослідження. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 3, 359–366, http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2018_3_70
- Фаргушка, О. Д. (2022). *Хорова поліфонія в системі композиторського стилю (на прикладі творчості П. Гіндеміта, І. Стравінського, О. Щетинського)*. (Дис. ... д-ра філос.). Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків.
- Grebenuk, N., Batovska, O., Kyrylenko, Y., Tesler, T. & Hasanov, R. (2021). Syncretic Trends in Contemporary Western European Vocal and Choral Art: the Challenge of Today. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Musica*, 66, 157–177.

REFERENCES

- Batovska, O. M. (2019). *Modern academic choral a cappella art as a systemic musical and performance phenomenon*. (Doctoral diss.). Odesa A. V. Nezhdanova National Academy of Music. Odesa [in Ukrainian].
- Bermes, I. L. (2016). Reflections on the essence of the concept of «choir» in the space of culture. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 4, 57–61 [in Ukrainian].
- Bielik-Zolotariova, N. A. (2010). Opera and choral creativity as a category of modern domestic choral studies. *Traditions and innovations in higher architectural and art education*, 3, 11–18 [in Ukrainian].

- Bielik-Zolotariova, N. A. (2011). *Opera and choral creativity of Ukrainian composers of the second half of the 20th century: ways of development*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kharkiv National I. P. Kotlyarevsky University of Arts. Kharkiv [in Ukrainian].
- Bilodid, I. (Ed. in chief). (1973). *Dictionary of the Ukrainian language*. (Vols. 1–11). Vol. 8. Kyiv: Naukova dumka. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001609> [in Ukrainian].
- Bondar, Ye. M. (2005). *Over-expressive intonation in the context of modern choral work*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Odesa A. V. Nezhdanova State Music Academy. Odesa [in Ukrainian].
- Fartushka, O. D. (2022). *Choral polyphony in the system of the composer's style (on the example of the work by P. Hindemit, I. Stravinsky, O. Shchetynskyi)*. (PhD diss.). Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts. Kharkiv [in Ukrainian].
- Grebenuk, N., Batovska, O., Kyrylenko, Y., Tesler, T. & Hasanov, R. (2021). Syncretic Trends in Contemporary Western European Vocal and Choral Art: the Challenge of Today. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Musica*, 66, 157–177 [in English].
- Ivanova, Yu. M. (2008). Psychophysical aspect of work in a children's choir. *Traditions and innovations in higher architectural and artistic education*, 1–3, 36–40 [in Ukrainian].
- Ivanova, Yu. M. (2011). Theoretical aspects of the development of choral performance. *Problems of interaction of art, pedagogy, theory and practice of education*, 33, 194–202 [in Ukrainian].
- Ivanova, Yu. M. (2015). Ways of studying Horology. *Problems of interaction of art, pedagogy, theory and practice of education*, 43, 291–300 [in Ukrainian].
- Kalyniuk, Yu. (2007). Spiritual constants of the conductor's creative personality. *Kyiv Musicology*, 23: Cultural Studies and Art Studies, 192–201 [in Ukrainian].
- Kornii, L., Mukha, A. & Sumarokova, L. (2006). Musical performance. In *Ukrainian musical encyclopedia*. Vol. 1, pp. 350–351. Kyiv: Publishing House of the Institute of Art History, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Kostenko, L. V., Shumska, L. Yu. (2013). Textbook of Choral Studies. (Tutorial for university students). Nizhin: NDU imeni M. Hoholia (Nizhyn M. Gogol State University) [in Ukrainian].

- Lashchenko, A. P. (1989). *Choral culture: aspects of study and development*. (Doctoral diss.). Kyiv P. Tchaikovsky State Conservatory. Kyiv [in Ukrainian].
- Lashchenko, A. P. (2007). *From the history of the Kyiv choir school*. Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
- Letychevska, O. M. (2018). *Choral performance art in an opera spectacle: L. M. Venediktov's creativity*. Kyiv: [no data], ISBN 978-966-02-8508-8 [in Ukrainian].
- Markhlevskiy, A. (1986). *Practical basics of work in the choral class*. Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
- Matiukhin, V. P. (1985). *Subject and tasks of choral studies: program and methodical materials of the course for students of faculty of advanced training*. Kharkiv: Kharkiv State Institute of Culture [in Ukrainian].
- Parkhomenko, L. O. (1979). *Ukrainian choir piece: typology, thematicism, composition*. Kiev: Scientific thought [in Ukrainian].
- Pihrov, K. (1956). *Conducting of the choir*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury [State publishing house of fine art and musical literature] [in Ukrainian].
- Puchko, Yu (2007). Modern choral music: to the question of interpretation. *Kyiv musicology*, 23, 184–192 [in Ukrainian].
- Radyk, D. V. (compiler). (2013). *Choir studies and methods of working with the choir*. Kyiv: National P. I. Tchaikovsky Music Academy of Ukraine [in Ukrainian].
- Skoptsova, O. (2005). *The formation and peculiarities of the development of folk choral performance in Ukraine (the end of the 19th and 20th centuries)*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv National University of Culture and Arts. Kyiv [in Ukrainian].
- Smyrnova, T. A. (2018). *Choral studies. (history, theory, methods)*. (Tutorial). Third edition, add. Kharkiv: KhNPU, "Fedorko" [in Ukrainian].
- Tkach, Yu. S. (2018). Individual performance style of the conductor-choirmaster as a subject of theoretical research. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 3, 359–366, http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2018_3_70 [in Ukrainian].
- Zabolotnyi, I. (2006). *Basics of choral studies*. Sumy: "Mriya-1" [in Ukrainian].
- Zaverukha, O. L. (2018). Choral writing in the system of categories of musicology of the 21st century. *Art History Notes*, 33, 407–412 [in Ukrainian].

Nataliia Bielik-Zolotariova

Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts
Honored Artist of Ukraine, PhD in Art Studies, Professor,
the Department of Choral and Opera-Symphonic Conducting
e-mail: n.byelik@gmail.com
ORCID 0000-0003-3670-4037

**Choral performance art
as a category of a modern choral studies*****Statement of the problem.***

During the Soviet period, the development of the domestic choral studies was inhibited due to the impossibility of publishing researches in the Ukrainian language. Single, but significant researches of the outstanding Ukrainian practicing choirmasters Konstantin Pihrov and Mykola Kolessa became the summation of their experience, which gained unparalleled importance for the development of choral studies, its performing branch. During the time of Ukrainian independence, the situation changed for the better thanks to choral culture urgent issues study, which necessarily requires a systematic approach to the Ukrainian choral studies categorical apparatus development. The relevance of the study topic is that nowadays the choral studies categorical language remains incompletely studied, in particular, such an important component of it as choral performance.

Recently research and publications.

Analytical studies of the Ukrainian choral experts and practicing choirmasters in the performance field are devoted to topical issues regarding universalization of the choral conductor profession (Yu. Kalyniuk, Yu. Tkach), searching for new means of expression in choral performance (Yu. Puchko, Ye. Bondar), working with choirs of various creative directions and age specifics (Yu. Ivanova, O. Letychevska). In particular, Nataliia Bielik-Zolotariova, Olena Zaverukha, Oleksii Fartushka were involved in the choral studies of categorical apparatus.

Objectives, methods, and novelty of the research.

The purpose of the study is to reveal the essence of the “choral performance” category of modern choral studies. The research is based on the application of historical-contextual, systemic, terminological, choral studies methods of analysis. Its scientific novelty lies in the fact that, in this study, for the first time in domestic

musicology and choral studies, the category of “choral performance” and its components was considered, the specific regularities of the choral performance process were clarified.

Results and conclusion.

As a result of the “choral performance” category analysis, a definition of the chorus as a representative of choral performance was provided, as well as the essence specifics of choral performance containing, first of all, in the characteristic of the actual performer presented as the symbiosis of the choral team and the conductor. As a conclusion, the components (levels) of the studied categories are determined: professional, amateur, educational choral performance. In turn, at certain levels of choral performance, additional branches are formed: academic, folk, church, pop, children’s and other directions. Since the defined levels of the category “choral performance” have a systemic nature, the category as such appears as an open-ended metasystem.

Keywords: *choral studies; category; choral performance; choral creativity; chorus; conductor.*

Стаття надійшла до редакції 10 березня 2023 року